

Правовиховна робота дає можливість розширити правові знання і загальнокультурний кругозір молодших школярів, домогтися усвідомлення ними розуміння особистої відповідальності за свої вчинки і поведінку. Вивчення правових питань викликало в учнів значний інтерес, сприяло якісним змінам джерел правової інформації дітей, виробленню у них правильної громадянської позиції в юридично значущих ситуаціях. У процесі пошуково-експериментальної роботи учні отримали початкове уявлення про громадянство України, Конституцію України, про основні конституційні права і обов'язки громадян, про найважливіші закони країни; загальне уявлення про державу і органи влади, про символіку нашої держави (Прапор, Герб і Гімн). Школярі усвідомили необхідність постійно дотримуватись правил поведінки у школі і за її межами, розуміння особистої відповідальності за порушення дисципліни й порядку в школі, вдома і на вулиці.

Отже, формування основ правової культури молоді покликана забезпечити загальноосвітня школа. Одним із шляхів вирішення проблеми соціально-правового захисту особистості у шкільному віці є правове виховання, яке дозволяє значно розширити правові знання і загальнокультурний кругозір школярів, домогтися усвідомлення ними розуміння особистої відповідальності за свої вчинки і поведінку. Вивчення правових питань викликало в учнів значний інтерес, сприяло якісним змінам джерел правової інформації дітей, виробленню у них правильної громадянської позиції в юридично значущих ситуаціях. Вирішення школою цього завдання протидіятиме скоєнню правопорушень неповнолітніми, омолодженню дитячої злочинності, сприятиме підвищенню правової обізнаності учнівської молоді.

Література

1. Головатенко А.Ю. Формирование нравственно-правовых убеждений школьников // Нравственно-правовое воспитание школьников: Из опыта работы: Книга для учителя / сост. А.Ф. Никитин. М.: Просвещение, 1986. С. 107-113.
2. Ковчина І.М. Основи соціально-правового захисту особистості : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності "соціальний педагог" / за заг. ред. докт. філос. наук, проф. А. О. Ярошенко. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 297 с.
3. Петрочко Ж.В. Основи соціально-правового захисту особистості навч.посіб. К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2009. 320 с.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦКУРСУ «ОСНОВИ АРТ-ТЕРАПІЇ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»

О.В. Наконечна,
науковий керівник Л.І. Міщик
*Україна, Сумська область, м. Глухів,
Глухівський національний педагогічний університет ім. О.Довженка*

У межах формувального етапу (вересень 2012 р. – березень 2014 н.р.) експериментального дослідження здійснено впровадження авторської структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з підлітками[2]. Процес підготовки було заплановано та сконструйовано таким чином, щоб в умовах навчання у вищому навчальному закладі поєднати дидактичний, організаційний та дослідницький напрями роботи, що, у свою чергу, вимагало здійснення організаційно-педагогічних та рамкових умов реалізації моделі підготовки.

Слід зазначити, що обсяг нашого дослідження не дає змоги повністю представити реалізацію всіх етапів, розробленої моделі, тому ми зосередимо увагу на основному, головним завданням якого було впровадження спецкурсу «Основи арт-терапії в соціально-педагогічній діяльності».

Зазначимо, що метою викладання навчальної дисципліни «Основи арт-терапії в соціально-педагогічній діяльності» є: сформувати у студентів наукові поняття про теорію і методику арт-терапії, її цілі та завдання; допомогти їм в оволодінні основними теоретичними знаннями та практичними вміннями щодо використання арт-терапії в роботі соціального педагога з підлітками та навчити їх застосовувати ці знання і вміння в майбутній професійній діяльності; розвивати креативне мислення студентів засобами арт-терапії; формувати уміння оцінювати проблемні ситуації клієнтів та проектувати моделі їх розв'язання з використанням арт-терапії.

Вивчення навчального спецкурсу «Основи арт-терапії в соціально-педагогічній діяльності» будується на принципах кредитно-модульної системи, яка сприяє систематичній роботі студентів над засвоєнням знань, умінь, навичок та особистісно-орієнтованому навчанню, в центрі якого перебуває особистість студента, його індивідуальний досвід, потреба в самореалізації, саморозвитку, самовизначенні.

Вивчення курсу «Основи арт-терапії в соціально-педагогічній діяльності» дасть студентам змогу здобути *знання* про: різні підходи до визначення поняття «арт-терапії»; історію дослідження та застосування мистецтва в рамках психолого-педагогічної науки; виникнення та етапів розвитку арт-терапії; історію становлення арт-терапії як самостійної галузі знань; функції арт-терапії в процесі соціально-педагогічної діяльності; переваги використання арт-терапії в роботі соціального педагога; вимоги до обладнання арт-терапевтичних кабінетів; класифікацію матеріалів, які використовуються в процесі арт-терапевтичної сесії; модель арт-терапевтичної сесії; основні види арт-терапії та можливості їх використання; діагностичний потенціал арт-терапії; методи профілактичної роботи з використанням арт-терапії; специфіку корекційної роботи з підлітками з елементами використання арт-терапії; зміст та особливості окремих методик арт-терапевтичного впливу на особистість підлітка; символіку кольору, форм та ліній; форми арт-терапії, які використовуються в роботі з підлітками; види групових форм роботи з використанням арт-терапії; техніки та методики арт-терапії, які можна використовувати в роботі з підлітками.

А також розвинути необхідні *вміння*: користуватися набутими теоретичними знаннями та застосовувати їх у практичній роботі; провести діагностику особистості підлітка з використанням арт-терапії, обробляти отримані результати; використовувати в своїй роботі різні техніки, методики та форми арт-терапії; застосовувати різні види арт-терапії з метою профілактики негативних явищ серед підлітків, корекції негативних проявів у їх поведінці тощо; розробляти модель арт-терапевтичної сесії для роботи з підлітками, прогнозувати її ефективність; складати плани роботи арт-терапевтичної студії різних форм групової роботи (студійна група, динамічна закрита група, тематична група).

Спецкурс розрахований на 144 години (4 кредити). З них 72 години передбачається на аудиторну роботу (20 годин лекційних, 20 годин практичних занять та 32 години лабораторних робіт зі студентами), 72 години відведено на індивідуальну та самостійну роботу студентів. Кількість практичних та лабораторних занять обумовлено прикладним характером програми підготовки. Вид підсумкового контролю – залік.

Нами було розроблено методичні рекомендації щодо викладання спецкурсу «Основи арт-терапії в соціально-педагогічній діяльності» у студентів спеціальності 6.010106 «Соціальна педагогіка» ОКР «бакалавр», які містять робочу програму даного спецкурсу, короткий огляд тем лекційного курсу, методичне забезпечення лабораторних робіт та термінологічний словник.

Лекційні заняття курсу розподілилися наступним чином: 8 годин було зосереджено у першому змістовому модулі “Теоретичні основи арт-терапії в соціально-педагогічній діяльності”, 6 годин – у другому «Практичний аспект використання арт-терапії в роботі соціального педагога» та 6 годин – у третьому змістовому модулі «Використання арт-терапії в роботі соціального педагога з підлітками». На лекціях до першого модуля розглядалися такі теми: мета, предмет і завдання вивчення курсу; особливості дослідження мистецтва у психолого-педагогічній науці; етапи становлення арт-терапії; особливості обладнання арт-терапевтичного кабінету та класифікація матеріалів, що використовуються в арт-терапії, а також основні види арт-терапії. Другий змістовий модуль програми курсу був присвячений аналізу особливостей практичного використання арт-терапії у професійній діяльності соціального педагога. Теми лекційних занять даного модулю: соціально-педагогічний потенціал арт-терапії; діагностичний потенціал арт-терапії; арт-терапевтичні техніки в соціально-педагогічній діяльності. Третій змістовий модуль курсу присвячений вивченню особливостей використання арт-терапії в роботі соціального педагога з підлітками. Теми, що виносилися на лекції: зміст, форми й методи арт-терапії в роботі соціального педагога з підлітками, характеристика групової арт-терапії в роботі з підлітками, її переваги та загальна характеристика технік групової арт-терапії в роботі з підлітками.

Під час викладання теоретичного матеріалу у формі лекції ми використовували такі методи активізації роботи студентів, як проблемні запитання, приклади, дискусію тощо. Відомо, що проблемна лекція відрізняється від традиційної тим, що в ній важлива роль відводиться участі студентів, яка має активний характер. Проблемний характер лекції спонукає студентів до свідомого, активного засвоєння нових знань, що покращує запам'ятовування нової інформації. Проблемні запитання, які використовувались у процесі проведення лекції, сприяли підвищенню активності майбутніх соціальних педагогів в оволодінні нового матеріалу, спонукали до самостійних роздумів та висловлення власних думок. Відповіді на проблемні запитання часто переростали в дискусії, що також сприяло підвищенню ініціативності й активності студентів у відстоюванні власної точки зору.

Процес підготовки засвідчив, що прийняття студентом завдань, що сприяють формуванню професійних якостей і умінь, – це не тільки мотиваційне забезпечення рішення, але і «переклад» умов завдання «власною мовою» студента, що демонструє багатоманітні форми зв'язку завдання із системою особистісних цінностей. Осмислення завдання свідчило про певну психологічну готовність студента до його виконання. Успішне вирішення залежало від того, наскільки ці дії і їх здійснення усвідомлені студентом. Так, оцінювання здатності студента до прийняття завдання і готовності до його рішення охоплювало оцінювання його вміння орієнтуватися в ситуації, будувати план і проект рішення, добирати відповідні моделі, адекватні поставленому запитанню, співвідносити і корегувати логіку своїх міркувань відповідно до принципів здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Суть практико-орієнтованих завдань полягала в тому, що студент був спрямований не тільки на результат, але і на сам процес, пов'язаний з навчальними діями в процесі формування професійних якостей і умінь, що закладені в основу формування майбутнього соціального педагога. Завдання привертати увагу до змісту діяльності й мали необхідне інформаційне наповнення. Завдяки цьому студенти бачили результати, у них формувалася здатність до аналізу, самоаналізу, бачення альтернативи.

У процесі навчання від студентів вимагалось винесення на обговорення певної проблеми конкретного підлітка. До проблем, які вирішували майбутні соціальні педагоги під час формування готовності до використання арт-терапії в роботі з підлітками, нами було висунуто такі вимоги:

- проблема повинна виявляти певну ситуацію, пов'язану з підлітками;

- наявність певного обсягу знань із циклу соціально-педагогічних та психологічних дисциплін для вирішення проблеми, що пов'язані з труднощами даної вікової категорії;
- відчуття студентом труднощів, а саме породження нових думок на основі наявних знань і умінь.

Уміння інтелектуального, комунікативного, регулятивного, організаторського й дослідницького характеру, що визначають успішність професійної поведінки майбутніх соціальних педагогів, дають змогу студентам ефективно опанувати обрану професію та здійснювати в майбутньому різноманітні професійні функції (уміння аналізувати ситуацію і робити адекватні висновки, творчо підходити до будь-якої справи, доводити її до кінця, вести діалог, переговори, працювати на комп'ютері, користуватися базами даних, уміння, спрямовані на самозайнятість, які розвивають комунікабельність, толерантність, уміння знаходити спільну мову з людьми, швидко адаптуватись у новому соціальному середовищі, дослідницькі вміння). Процес формування професійних якостей і вмінь передбачає як наявність здібностей студентів, сформованих умінь, дібраної інформації для засвоєння, підготовлених ситуацій для застосування цієї інформації тощо, так і створення необхідних умов для процесу підготовки майбутнього соціального педагога під час оволодіння студентами циклом соціально-педагогічних дисциплін для підвищення його ефективності.

У межах формування готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з підлітками в умовах вищого навчального закладу головним ми вважали спрямувати зусилля студентів на розвиток співробітництва; успішне встановлення особистих відносин неможливо без рівності психологічних позицій викладача й студента. Рівні позиції в спілкуванні дали можливість визнати право студента на власні судження й оцінки, на свій оригінальний погляд на світ, який можна відстоювати на заняттях. Завданням викладача було відмовитися від категоричних суджень і оцінок, тобто оцінка не зовсім усувалася, а лише змінювала авторство: студент отримує право оцінити себе сам. Відкритість спілкування створювала атмосферу щирості й природності, взаємного проникнення студентів у світ почуттів і переживань один одного, яке можливе тільки в умовах рефлексивної діяльності всіх учасників освітнього процесу. Таким чином, культивування рефлексивності студентів сприяло орієнтуванню їх на усвідомлення себе в системі пізнавальної діяльності й міжособистісної комунікації. Процес підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з підлітками став більш керованим із застосуванням механізмів рефлексії, які характеризували самосвідомість студентів, осмислення ними підстав власних дій і вчинків. На основі рефлексії під час навчання будувалися такі процеси, як самоаналіз, самооцінка, самоконтроль – тобто якості, необхідні майбутньому соціальному педагогові в професійній діяльності.

Вважаємо, що для нашого дослідження формування вмінь самоконтролю й самооцінки під час підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з підлітками дуже важливе, тому що для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності недостатньо озброїти їх лише теоретичними знаннями. Рефлексивні процеси стали для нас не тільки показником усвідомленого ставлення до процесу навчання, але й інструментом, за допомогою якого здійснювалося формування практичних умінь та навичок у процесі професійної підготовки майбутнього соціального педагога.

У той же час, в процесі лабораторних занять студенти мали можливість навчитися практично використовувати арт-терапевтичні методики та техніки в діагностичних, профілактичних, корекційних та інших цілях.

Зазначимо також, що у процесі лабораторних занять ми, окрім основних методів навчання, використали рольові ігри. В умовах рольових ігор ми разом зі студентами

імітували соціально-педагогічні ситуації та намагалися знайти шляхи їх вирішення. Головними цілями даного завдання ми виділяємо наступні: виокремлювати найбільш ефективні засоби розв'язання соціально-педагогічного завдання, використовуючи арт-терапію; розвиток умінь зводити проблему до рівня конкретного завдання; поєднувати арт-терапію з іншими соціально-педагогічними технологіями та методами залежно від потреб підлітка; створювати сприятливу атмосферу для професійного спілкування; встановлювати адекватні доброзичливі міжособистісні стосунки з підлітками; а також розвиток професійно важливих особистісних якостей, таких як соціальна креативність; комунікативна толерантність; гнучкість і контактність у професійному спілкуванні та ін.

Під час виконання рольових ігор група студентів поділялася на декілька підгруп. У кожній з них обирався один студент для виконання ролі соціального педагога, а інший (або декілька) – для виконання ролі клієнта. Інші члени підгрупи залучалися до створення соціально-педагогічної ситуації та обговорення її вирішення з використанням арт-терапії. На підготовку гри майбутнім соціальним педагогам давалося 20 хв. Підгрупи виступали по черзі. У той час, як свою гру демонструвала перша підгрупа, з учасників інших підгруп обиралися два експерти, які оцінювали проведену гру з точки зору позитивних моментів та недоліків. Після виступів усіх учасників відбувалося спільне обговорення.

Також зазначимо, що на лабораторних заняттях процедура вивчення практичного використання арт-терапевтичних методик виглядає наступним чином:

1. Викладач дає студентам інструкцію щодо творчої діяльності (інструкцію відповідної арт-терапевтичної методики, що вивчається).

2. Безпосередня творча діяльність студентів.

3. Викладач виступає у ролі соціального педагога (терапевта) і демонструє процедуру обговорення результату творчої діяльності з клієнтом, у ролі якого виступає один із студентів.

4. Потім студенти діляться на мікрогрупи, де кожен по черзі виступає в ролі соціального педагога, клієнта і спостерігача. Таким чином, кожен студент має можливість відчувати на собі як діє та чи інша арт-терапевтична методика. Будучи у ролі соціального педагога (терапевта) студент набуває професійного досвіду використання арт-терапії, розвиває творче мислення, емпатію, інтуїцію та комунікативну толерантність, оскільки в майбутній професійній діяльності студенти можуть стикатися із досить «складними» підлітками і мають знаходити з ними спільну мову. У той же час, будучи у ролі клієнта, майбутній фахівець набуває особистий терапевтичний досвід і пропрацьовує свої власні проблеми, що в подальшій практичній діяльності допоможе запобігти перенесенню їх на клієнта.

5. Зворотній зв'язок.

6. І на закінчення викладач проводить міні-лекцію про суть, зміст та можливості застосування опрацьованої методики.

Таким чином, в умовах навчального процесу ми забезпечуємо студентам можливість набувати практичний досвід використання арт-терапії, не покидаючи при цьому аудиторію.

В ході лабораторних занять ми зі студентами вивчали: роботу з фотографіями (практичне використання методики «Мій дім»); діагностичний потенціал арт-терапії (методики «Метафоричний малюнок», «Серія малюнків»); арт-терапевтичні техніки в соціально-педагогічній роботі (колаж та його види, інсталяція); арт-терапевтичні методики у вирішенні міжособистісних конфліктів; групову арт-терапію в роботі з підлітками (види колективної творчості за Уманським: спільна індивідуальна діяльність, спільна послідовна та спільна взаємодіюча діяльність, методики «Сніданок, обід та вечеря» та «Клумба», «Подарунок на руці»).

Розглядаючи арт-терапевтичну техніку колаж, необхідно зазначити, що вона належить до технік «розділення відповідальності», адже клієнт має можливість створити

щось нове з уже існуючих речей (вирізки з журналів, природні матеріали, тканина тощо). Використання техніки колаж дало студентам можливість: розвивати креативність, підвищити самооцінку, знизити напруження та зрозуміти себе.

Матеріали, які використовуються в процесі створення колажів, вказують на наступне: журнали (соціальний рівень); природні матеріали (є дуже ресурсними і відповідно колажі з них можна використовувати з метою актуалізації ресурсів клієнта); робота з тканиною (дає змогу осмислити архетипний досвід) [1]. Необхідно зазначити, що на лабораторних заняттях студентам довелося попрацювати з усіма видами матеріалів. Варто зауважити, що великий відсоток студентів виявили зацікавленість працювати не лише з журналами (що було очікувано), але й з природними матеріалами та тканиною, що може свідчити про високий рівень довіри у групі.

Ще одна арт-терапевтична техніка «розділення відповідальності», яка вивчалася, - інсталяція – це просторова композиція. Студентам пропонувалося знайти собі місце у просторі і створити там композицію на задану тему з різних елементів: побутових предметів, промислових виробів і матеріалів, природних об'єктів, фрагментів текстової та візуальної інформації.

Авторство інсталяції заключається у тому, що студент відбирає і komponує певні предмети. Інсталяції прості в застосуванні, існують в момент «тут і тепер», розвивають творчість, допомагають зняти тривогу та страх. Теми, які ми пропонували студентам для композицій: Я-реальне, Я-ідельне, Я тут і тепер, моя мрія, моя професія, Я – соціальний педагог. Спочатку ми пропонували студентам створити групову композицію, адже це допомагає знизити рівень відповідальності за кінцевий результат. І тільки потім майбутні фахівці створювали власні інсталяції. Як і будь-яка інша арт-терапевтична техніка чи методика, інсталяція завершується зворотнім зв'язком. Зауважимо, що в арт-терапії є три підходи щодо бачення даного процесу: феноменологічний (не має жодних теорій та концепцій без поведінки людини; враховуються думки, емоції та внутрішній стан клієнта; терапевт занурюється у внутрішній світ клієнта і допомагає йому розібратися в ньому), постмодерністський (зрозуміти продукт творчості клієнта не є самоціллю; вважається, що скільки людей, стільки й думок; терапевту необхідно працювати з емоціями і думками клієнта і своїми власними), аналітичний (терапевт займає позицію батьків: він все знає, пояснює клієнту його почуття та емоції і т. д.). Вивчаючи зі студентами інсталяції, ми намагалися продемонструвати всі три підходи. Звертаємо увагу на те, що більшість студентів стали прихильниками постмодерністського підходу.

Таким чином, в процесі основного етапу формування готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з підлітками під час вивчення спецкурсу студентам було запропоновано ряд інноваційних форм та методів навчання: проблемна лекція, тренінг, рольові ігри, колаж, інсталяція, що дало змогу студентам підвищити рівень теоретичної підготовки, вдосконалити творчі здібності, вміння та навички, необхідні для організації соціально-педагогічної роботи із зазначеною категорією клієнтів.

Література

1. Інжиєвська Л. Арт-техніка «колаж» у професійній підготовці майбутніх психологів, які отримують другу вищу освіту // Простір арт-терапії. Досвід становлення. Київ, 2013. С. 44–47.

2. Наконечна О.В. Моделювання процесу формування готовності майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії у роботі з підлітками // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 122. С. 184–187.